

על כ"ף האימות בתנ"ך

אנו מביאים פרק זה כמבוא להבנת הפרק הבא על השימוש בכ"ף האימות במשנה.

את כ"ף השימוש מוצאים אנו תכופות במקרא. לכ"ף זו הוראות שונות. במרבית המקומות היא משמשת להשוואת עצמים דומים ככ"ף הדמיון (ההש-וואה), כלומר היא מתארת דברים כדומים זה לזה. בהוראה אחרת היא באה לציין, שמספר בו נוקט הפסוק ביחס לאנשים או לעצמים אינו מדוייק אלא מקורב, למשל: "וישבו שם כעשר שנים"¹. כן באה הכ"ף כאות היחס המחברת משפט שהיא פותחת עם המשפט הקודם או שהיא מבארת אותו, כגון: "ויהי כאשר כלה יצחק לדבר"².

הוראה נוספת היא זאת, שבעלי הדקדוק מכנים כ"ף האימות. בספרי הדקדוק הלועזיים³ קבלו שם זה ככ"ף וריטאטיס, גם הציעו לו את השם כ"ף האינטנסיפיקציה. קיהלר מתאר אותה "לכאורה מיותר, אבל למעשה לשם הדגשה". בעלי הדקדוק שלנו מציינים אותה בפירושיהם לתנ"ך בפסוקים שונים. כתוב: "מכרה כיום את בכרתך לי"⁴; רשב"ם: "כלומר לאלתר, מיד". "כי הוא כאיש אמת"⁵, אומר אבן עזרא: "הכ"ף לאמתת הדבר". "ועמך כמריבי כהן"⁶ רד"ק: "כ"ף כמריבי לאמת הדבר כמו כ"ף השבעה לי כיום". "כדברים האלה עשה לי עבדך"⁷, רמב"ן: "ועל דרך הפשט... כי אין הכ"ף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה, וכמוהו ותגד לבית אמה כדברים האלה"⁸, וכן בדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה⁹ וכן רבים. ויתכן ששימוש הכ"ף הזה להפלגה (ז"א לאמת, להדגיש), וכן למה ידבר אדני כדברים האלה¹⁰; ותקרנה אתי כאלה¹¹. ראוי לתשומת לב שרק שני פסוקים לפני פסוק הנזכר קודם¹² אנו מוצאים אותו ביטוי "כדברים האלה" שרוב המפרשים מתעלמים ממנו. "לב רשעים כמעט"¹³; מצודת דוד: "לב הרשעים היא קטנה בשיעור היותר מעט".

השימוש בכ"ף האימות בתנ"ך תדיר במידה כזאת שאנו מוצאים אותה

בהרבה יותר ממאה פסוקים. במהלך התפתחות השפה העברית מלשון המקרא ללשון המשנה פחת במידה מכרעת השימוש בכ"ף האימות, עד שכמעט נעלמה מן השפה. במקביל אבדה גם המודעות לשימוש זה. פרשני התנ"ך הקדומים, ששימוש זה לא היה נהיר להם ושלא היו רגילים בו, סווגו לעתים קרובות את הכ"ף הנמצאת בפסוק מסויים ככ"ף הנפוצה ביותר, היא כ"ף הדמיון, מה שאילץ אותם לחפש פירוש דחוק או רחוק מן הפשט, כפי שעוד נראה. אם נקבל תחת זאת את הפתרון המוצע ונראה בכ"ף המופיעה כ"ף האימות נסלק כל קושי בהבנת הפשט. לשם הבחנה, אם לפנינו כ"ף האימות או "רק" כ"ף הדמיון, יש לבדוק, אם היא באה להחליש את הקביעה: רק בדומה לזה, או לחזקה: בדיוק כפי שנאמר. כשמרדכי אומר לאסתר¹⁴: "ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות" אין בכוונתו להגיד: הלא גזירות כאלה¹⁵: "להשמד להרג ולאבד את כל היהודים... ביום אחד" קורות בכל שני וחמישי; אלא נתהווה מצב חד-פעמי, שהיהודים נתונים בצרה מאין כמוה, ורואים בעליל וכלם יודעים, שבפעולת ההשגחה אך ורק לעת הזאת הגעת למלכות. וכן אבן עזרא בפירושו: "הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת" מתכוון כנראה גם הוא לפירוש זה. כשאנו מעיינים בפסוקים שבהם נמצאת בשימוש כ"ף האימות ניתן לחלקם לקבוצות מספר. לעתים קרובות מופיעה הכ"ף קשורה למילה המציינת זמן; היא מדגישה איפוא, שהזמן הנזכר הוא בדיוק נמרץ. לקבוצה זאת שייך הביטוי כיום = כהיום (כנ"ל על פי רשב"ם) בעשרה פסוקים, מהם אחד בישעיה¹⁶ וכן מחובר במילה הזוה (כיום הזוה). מתוך שלושים ושמונה פסוקים בהם מופיעים ביטויים אלה רק בשניים הכ"ף היא כ"ף ההשוואה¹⁷ בכל האחרים היא כ"ף האימות. והשווה עם זה את הביטוי "היום הזוה" בלי כ"ף¹⁸. כן אנו מצרפים לקבוצה זאת את הביטוי כעת אם בנפרד אם במחובר עם "חיה" (כעת חיה)¹⁹ עם "מחר" (כעת מחר) ס"ה¹⁶ פעמים, מהן שלוש לפי פירוש הרמב"ן²⁰. נוסף לזה גם כרגע²¹ וכן²² כמו רגע = כרגע, כשקיים גם רגע בלי הכ"ף²³. ועוד נעיין בצורה "כמו" ככ"ף אימות מורחבת. כן כוללים אנו בקבוצה זאת "כעלות השחר"²⁴ וביטוי המורחב "וכמו השחר עלה"²⁵ להדגיש שהמסופר קרה בדיוק עם עלות השחר. גם כאן אנו מוצאים גם את הצורה הבלתי "מאומתת" "בעלות השחר"²⁶.

נראה שגכון לצרף כאן גם את הפסוק 27: "כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים". בגמרא 28 מפרשים את הפסוק: בערך בחצות. גם רש"י בפירושו לפסוק מביא דרש זה, אבל קודם הוא מפרש את הפסוק באמרו: "זהו פשוטו לישבו על אפניו", ורק אחר כך הוא ממשיך בדרש הנזכר שהוא פותח במילים: "ורבותינו דרשו" בצינו אותו במודגש כדרש. גם כאן לפנינו איפוא כ"ף האימות, ופשט הפסוק הוא: בדיוק בחצות, כשם שהוראת הפסוק "ויהי בחצי הלילה" 29 היא על דעת כל הפרשנים שמכת בכורות היתה בדיוק בחצות. יתכן שאנו צריכים להכניס לקבוצה זאת גם את הפסוק 30: "ויהי כמשלש חדשים". רוב המפרשים רואים "משלש" כמונח עבור יחידה של שלושה חדשים. אחרי שלושה חדשי הריון נראים סימני ההריון החיצוניים הראשונים. הפסוק מספר לנו אם כן, שאך עברו אצל תמר בדיוק שלושה חדשי הריון הראשונים וכבר הודיעו ליהודה: "זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנוגים".

בקבוצה השניה נכנסת הכ"ף כעין מטבע לשון קבועה — ואנו הולכים בזה בעקבות פירוש הרמב"ן הנ"ל — לשימוש במחובר למלים מסוימות והן: דבר, דברים בצורה כדבר, כדברים. סימן חיצוני שלפנינו כ"ף האימות כמטבע לשון משמשת העובדה, שהביטוי המלא הוא תמיד כדבר הזה (20 פסוקים) כדברים האלה (12 פסוקים) וכן בצורה מורחבת ככל הדברים האלה (6 פסוקים); מעט (כמעט) שאמנם ברוב הפסוקים מובנו: לא היה חסר הרבה ש... כגון: "כמעט הייתי בכל רע" 31. עם זאת יש שבעה או שמונה פסוקים מתוך 18 שאין לפרשם אלא ככ"ף האימות 32. וכן זאת בצורה כזאת וגם כזאת וכזאת בכעשרים פסוקים מתוך 24.

בבואנו לבדוק, כאמור, את תפקידה האמיתי של הכ"ף, אם היא באה להחליש את הנאמר או, להפך, לחזקו, אנו מוצאים שגם בפסוק 33: "ויהי כמצחק בעיני חתניו" הכ"ף היא כ"ף האימות. כל מהלך הסיפור מלמד אותנו כי חתני לוט אינם מוכנים לקבל את דבריו כרציניים, וחושבים כי הוא אך ורק מצחק אתם. בזה הגענו לקבוצה האחרונה בה משמשת כ"ף האימות לשם הדגשה, שהתכוונה המתוארת בפסוק קיימת באמת ובמובנה המלא, או שהיא תכונתו האמיתית של האיש או האנשים הנזכרים בפסוק. "ויהי העם כמת-אוננים" 34, ספורנו מפרש אמנם את הכ"ף ככ"ף הדמיון: "לא מתאוננים

בלבם באמת", אבל רש"י אומר "מבקשים עלילה" ומתעלם מן הכ"ף, וזה נראה באמת כפשט על פי המשך המעשה. "ויהי כמחריש"³⁵, שאול שתק בהחלט, כשחיקה להזדמנות הנאותה לפעולה. "והוא היה כמבשר בעיניו"³⁶. כעדות דוד עצמו ראה המגיד את עצמו איש המביא בשורה טובה ומגיע לו "בשורה" — שכר טוב עבור הידיעה הטובה. "ומדבר המלך הדבר הזה כאשם"³⁷. רד"ק "דבר המלך הדבר הזה באשם (=) ובשוגג." וכן רש"י: "לאמר דברתי זה כאשם (= בשוגג)". "ושממה כמהפכת זרים"³⁸. גזניוס: כמו שרק זרים יכולים להחריב, ממש של זרים. אם נהיר לנו שזו כ"ף האימות אין טעם להציע בפסוק תיקונים שאין להם שחר. כדאי לשים לב, שישעיה מרבה גם במקומות אחרים להשתמש בכ"ף האימות כפי שעוד נראה בפרקנו זה. "לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט, כסדם היינו"³⁹. אמנם רש"י מפרש: "כמעט כסדם היינו" אבל פירושו מנוגד למסורה המטעימה "כמעט" באתנחתא, וכך סוברים רוב המפרשים. רד"ק: "והשריד הוא מעט, כ"ף כמעט כ"ף האמתות שבאה על המילין לאמת דבר". מצודת דוד: "שארית כחשבון המעט". גם בפסוק⁴⁰ "ונותרה בת ציון כסוכה בכרם, כמלונה במקשה, כעיר נצורה", עובר כנראה הנביא מן הדמיון (ההשוואה) "כסוכה" "כמלונה" כדרכו למשחק במילים לכ"ף האימות, ממש: עיר נצורה⁴¹. "יעיר לי אזן לשמע כלמודים"⁴² חוזר שוב על התחלת הפסוק "נתן לי לשון למודים" בהדגשה מיוחדת. "כעל גמלות כעל ישלם"⁴³. ביטוי קשה בפסוק, שכל המפרשים מתלבטים בפירושו, בלי למצוא פתרון משביע רצון. אם אנו רואים ב"כעל" זה מעין כ"ף האימות מורחבת מבנה הפסוק ברור וחלק: גמלות ישלם — חמה לצריו, גמול לאיביו, לאיים גמול ישלם. ביטוי מקביל אנו מוצאים בנביא⁴⁴: "כעל כל אשר גמלנו" = על כל אשר גמלנו. כבר הסבנו את תשומת הלב לעובדה שישעיה מרבה בשימוש בכ"ף האימות, החל בפרק א' עד פרקיו האחרונים. הצורה "כעל" מופיעה מלבד בשני הפסוקים האלה בישעיה רק עוד פעמיים בתנ"ך⁴⁵ ובשניהם הכ"ף בלי ספק כ"ף הדמיון. "ועמד כמריבי כהן"⁴⁶. רש"י מביא את התרגום, נצן עם מלפיהון המתעלם מן הכ"ף. רד"ק: "כ"ף כמריבי לאמת הדבר, כמו כמשיגי גבול והדומים להם". "היו שרי יהודה כמסיגי גבול"⁴⁷. רש"י: "אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי". רד"ק: "וכ"ף כמסיגי לאמת הדבר".

לפי פירוש רד"ק ולפי הבנתנו את משמעות הכ"ף אין מקום לתימה של רש"י. "ואקבעם כי פדיתים ורבו כמו רבו"⁴⁸ רבו מאוד⁴⁹. אבן עזרא: "ומלה 'כמו רבו' וזה". רש"י, שכפי שכבר ראינו אינו מכיר את כ"ף האימות, מתגבר על זרות זו על ידי הוספת שתי מלים כמו "שרבו במצרים" שאין להם רמז בפסוק. גם התרגום מוסיף "כמא די אמר עליהון" שאינן בפסוק. יתכן שכשם שלכ"ף הדמיון צורה מורחבת כמו = כ" אנן רשאים לפרש גם כאן את מלת "כמו" כצורה מורחבת של כ"ף, והפעם — כ"ף האימות. אם נקבל הנחה זאת, שגם לכ"ף האימות הצורה המורחבת היא "כמו" יתפרשו לפי זה מלבד הפסוקים שהזכרנו קודם גם הפסוקים הבאים: "כמו חי כמו חרון ישערנו"⁵⁰. גם כאן אין התרגום מתרגם את "כמו" ובדומה נוהג רש"י בפירושו. "ויבן כמו רבים מקדשו כארץ יסדה לעולם"⁵¹ כשהפסוק בתחלתו משתמש בכ"ף האימות בצורתה המורחבת, בחלקו השני בצורה הרגילה. "במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר"⁵². משקל הפסוק הוא "במתים חפשי בחללים". יתכן שזו גם תפיסת התרגום: "היך רשיעי דמיתו ... היך קטילין דחרבא". "אתה דכאת כחלל רהב"⁵³, הרגת אותו, הוא ממש חלל, ולא שעודנו חי ורק דומה כאילו חלל. גם את הפסוק: "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב"⁵⁴ נראה מתאים לפרש בשיטתנו, בדומה ל"מוצאת שלום" דלהלן. כל המזמורים האלה מלבד מזמור קי"ט הם מזמורים לבני קורח, לאיתן האזרחי ולאסף, כמו גם מזמור ע"ג עם "כרגע" שנזכר קודם.

"מאנה לנגוע נפשי המה כדוי לחמי"⁵⁵. "הכ"ף של כדוי אינו כ"ף הדמיון אלא כ"ף האימות ... ודמה לה הכ"ף של כעיר נצורה"⁵⁶. על פי האמור לעיל צריך לפרש באפן זה גם את הפסוק "ארץ עפתה כמו אפל, צלמות ולא סדרים ותפע כמו אפל"⁵⁷. "מסתבר כי 'כמו' בא כאן לחיזוק, והכוונה: ארץ חשך חזק מאוד, ודומה לו 'ורבו כמו רבו' שפשוטו: ורבו מאד מאד"⁵⁸. הפסוק מרבה כאן בביטויים להמחיש את המידה הגדולה ביותר של חושך, ו"כמו" לא להחליש בא אלא לחזק את התיאור. "אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום"⁵⁹, מוצאת שלום אמיתית, ולא רק כאילו מוצאת שלום. "מחוץ שכלה חרב בבית כמות"⁶⁰ = בבית המות⁶¹. "דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר". אם נפרש את הכ"ף לא ככ"ף הדמיון — אף שפירוש זה אפשרי בהחלט — אלא ככ"ף האימות תואם פסוק זה יפה את הפסוק הקודם ואף מוסיף עליו,

שהקדוש ב"ה הפך להיות רק אויב וצר לעמו, וכן ממשיך פסוק ה': "היה אד' כאויב", היה ממש לאויב. "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר" ⁶², מי הוא החכם, כמו כהיום הזה = כיום הזה. יתכן שגשאררה כאן ה' הידיעה מטעמים פונטיים, כדי לא להפגיש את הכ"ף עם ח"י"ת וכ"ף אחריה, בו בזמן שבפ-סוקים אחרים בקהלת ⁶³ ה' זה נפל בקרי ונותר בכתיב בלבד. "חגניה שר הבירה על ירושלם, כי הוא כאיש אמת" ⁶⁴ אבן עזרא: "הכ"ף לאמתת הדבר". כבר אמרנו, שעם התפתחות השפה פחת במידה מרובה השימוש בכ"ף האימות עד שבמשנה היא חסרה כמעט, ועל זה נדון בפרק הבא.

1	רוא א' ד'.	2	בראשית כ"ו ל'.
3	Gesenius, Lexicon, London 1857. Gesenius — Buhl, Handwörterbuch,		
	Koehler — Baumgartner, Leiden 1958		
	(אות כ', 3, אות כ' 5).		
4	בראשית כ"ה ל"א.	5	נחמיה ז' ב'.
6	הושע ד' ד'.	7	בראשית ל"ט י"ט.
8	שם כ"ד כ"ח.	9	דניאל י' ט"ו.
10	בראשית מ"ד ז'.	11	ויקרא י' י"ט.
12	בראשית ל"ט י"ז.	13	משלי י' כ'.
14	אסתר ד' י"ד.	15	שם ג' י"ג.
16	ישעיה נ"ח ד'.	17	יהושע י' י"ד כיום ההוא, תהלים קל"ט י"ב.
18	דברים ב' כ"ה, שופטים י' ט"ו ועוד.		
19	בראשית י"ח י', י"ד; מלכים ב' ד' ט"ז, י"ז.		
20	במדבר כ"ג כ"ג; שופטים י"ג כ"ג.		
21	במדבר ט"ז כ"א; י"ז י'; תהלים ע"ג י"ט.		
22	איכה ד' ו'.	23	תהלים ו' י"א.
24	יהושע ו' ט"ו; שמואל א' ט' כ"ו.	25	בראשית י"ט ט"ו.
26	שופטים י"ט כ"ה ועוד.	27	שמות י"א ד'.
28	ברכות דף ג' ע"ב.	29	שמות י"ב כ"ט.
30	בראשית ל"ח כ"ד.	31	משלי ה' י"ד.
32	ישעיה א' ט'; כ"ו כ'; יחזקאל ט"ו מ"ז; תהלים ק"ה י"ב; משלי י' כ'; עזרא ט' ח'; דברי הימים א' ט"ז י"ט; דברי הימים ב' י"ב ז'.		
33	בראשית י"ט י"ד.	34	במדבר י"א א'.
35	שמואל א' י' כ"ז.	36	שמואל ב' ד' י'.
37	שמואל ב' י"ד י"ג.	38	ישעיה א' ז'.
39	שם ט'.	40	שם ח'.
41	עמוס חכם.	42	שם ג' ד'.
43	שם נ"ט י"ח.	44	שם ס"ג ז'.
45	תהלים קי"ט י"ד; דברי הימים ב' ל"ב י"ט.	46	הושע ד' ד'.
47	שם ה' י'.	48	זכריה י' ח'.
49	עמוס חכם.	50	תהלים נ"ח י'.
51	שם ע"ח ס"ט.	52	שם פ"ה ו'.
53	שם פ"ט י"א.	54	שם קי"ט קס"ב.
55	איוב ו' ז'.	56	עמוס חכם.
57	איוב י' כ"ב.	58	עמס חכם.
59	שיר השירים ח' י'.	60	איכה א' כ'.
61	גזניוס.	62	קהלת ח' א'.
63	שם ו' י'; י' ג'; י' כ'.	64	נחמיה ז' ב'.